

Operacja Heksogen Aleksandra Prochanowa jako przykład współczesnej rosyjskiej filozofii polityki

Dalia Sadowska

*Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny, Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich
Email: dalia.sadowska@gmail.com*

Tutor: dr Liliana Kalita

*Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny,
Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich*

Słowa kluczowe: *filozofia Prochanowa, współczesna idea rosyjska, analiza Operacji Heksogen, ideologia Prochanowa*

Pisarz, publicysta, imperialista, technokrata, mistyk. Taka charakterystyka sprawia, że mówi się o „fenomenie Aleksandra Prochanowa”. Pełniąc funkcje państwowe pozostaje pisarzem, zaangażowanym publicystą, ideologiem oraz kolekcjonerem motyli. Granica między twórczością publicystyczną a literacką zaciera się, obie posiadają jednak jeden wspólny wektor, jakim jest ideologia. Zarówno felietony, jak i powieści jego autorstwa są pełne idei związanych z funkcjonowaniem państwa oraz z historiozofią Rosji. W 2005 roku wykrystalizowały się w postaci jednej syntetycznej koncepcji „Piątego Imperium” – projekcie ideologicznym, który obecnie jest jednym z wiodących i respektowanych przez władze polityczne Federacji Rosyjskiej.

Niniejszy artykuł prezentuje powieść A. Prochanowa *Operacja Heksogen* jako środek wyrazu treści ideologicznych, mających istotne znaczenie z punktu widzenia retoryki politycznej w określonym miejscu i czasie. Analiza treści ideologicznych w powieści jest dokonana z perspektywy „od wewnątrz”, tym samym uwzględnia odmienną mentalność oraz specyfikę cywilizacyjną Rosji.

Główny cel podjętych tutaj badań stanowi próba odpowiedzi na pytanie czy powieść *Operacja Heksogen* może być uznana za kanoniczną dla rosyjskiej filozofii polityki¹?

Analiza kontekstów ideologicznych w powieści *Operacja Heksogen*

Główną oś powieści stanowi kilkietapowy spiszek organizacji znajomych głównego bohatera Wiktora Bielosielcewa, dawnego agenta wywiadu w spoczynku. Działania mają na celu odsuwanie kolejnych znaczących urzędników, aby ułatwić drogę do władzy ich własnemu kandydatowi – Wybrańcowi.

Wybrańiec, którego prawdziwe nazwisko na zawsze pozostaje utajnione, wprowadzony jest do fabuły stosunkowo późno, jednak niemalże stale jest obecny w rozmowach innych postaci. Bezimiennej postaci towarzyszy aura zagadkowości, pojawił się znikąd, nikt nic o nim nie wie, a jednak jest predestynowany do objęcia najwyższego stanowiska państwowego w Rosji. Jak podaje T.E. Sorokina, Bielosielcew widzi w nim siłę, która jest w stanie zbawić państwo od szeroko pojętej niewoli. Język narratora opisującego Wybrańca stylem i rytmiką przywodzi na myśl teksty biblijne. „Siedział on za stołem podczas uczy ludzi pozabawionych części, a niczemność towarzystwa i wygłaszanych przez nie mów nie dotyczyły jego”. Następnie pojawia się motyw charakterystyczny zarówno dla mitologicznego, jak i religijnego dyskursu, tj. „Był cichy i niepojęty, jak drzemiące ziarno. Skrywał w sobie przyszły urodzaj, nieistniejące okropne czasy, do których przygotowywali go rolnicy” [tłum. własne z jęz. rosyjskiego – D.S.]. Ziarno, zboża symbolizują urodzaj, potencjalne życie, wzrastanie, nieuniknione kwitnienie, zmartwychwstanie. Kiedy coś umiera w ziemi, ta daje nowe plody. Analogią będzie tu żywot Jezusa Chrystusa. To Wybrańiec jest ziarnem, z któ-

¹ Na potrzeby niniejszego artykułu przyjmuję definicję filozofii polityki, którą można sformułować na podstawie badań Piotra Przybysza. Filozofia polityki – jest to zarówno subdyscyplina filozofii, jak i nauk humanistyczno-społecznych. Jej zadaniem jest formułowanie teoretycznych hipotez na podstawie uproszczonego modelu świata tylko-możliwego, który stanowi przeciwieństwo świata faktycznego. V. Przybysz 2010: 16.

rego wyrośnię rosyjskie zwycięstwo, będące jednym z kluczowych pojęć myśli A. Prochanowa (Sorokina).

Z drugiej strony Zarięckij, którego można zaklasyfikować jako czarny charakter, zwraca uwagę, że Prezydent miał przeszczep serca. Tak więc Wybraniec symbolizuje nie tylko ziarno, które ma zmartwychwstać, ale i śmierć, która niezauważona przez współpracowników jest obecna w jego otoczeniu.

W siódmym rozdziale książki Bielosielcew rozmawia z Grieczysznikowem przed Białym Domem (siedzibą Rządu Federacji Rosyjskiej). Ten symboliczny gmach pojawia się w prozie A. Prochanowa jako miejsce poświęcone krwią męczenników, zamordowanych w październiku 1993 roku. Rozmowa pomiędzy bohaterami jest znamieną. Przeważająca część dysput politycznych pomiędzy Bielosielcewem i Grieczysznikowem stawia ich na przeciwległych biegunach, natomiast w rozmowie przed gmachem w wypowiedziach obu bohaterów, pomimo różnic w poglądach, dźwięczy „ruskoje słowo”. Dobro Państwa jest ważniejsze niż jednostkowi ludzie. Bohaterowie spierają się o sposoby osiągnięcia dokładnie tego samego celu, proponując różne metody.

Fragment ten można odczytywać w dwojaki sposób. Aleksander Prochanow w swojej historiozofii dzieli dzieje Rosji na stadia imperialne – okresy triumfu i tzw. smuty. Piąte Imperium to wynik historiozoficznej analizy dziejów Rosji, dokonanej przez pisarza. W historii Rosji na przestrzeni dziejów można zaobserwować naprzemienne występowanie tzw. narodowych triumfów oraz upokorzeń. Te drugie, tzw. smuty, zawsze zwiastują narodziny nowej inkarnacji bytu państwowego w nowej formie. Pisarz wyróżnia cztery hipostazy bytu rosyjskiego poprzedzające „Piąte Imperium”. Pierwszą, najstarszą, była Ruś Kijowska, założona przez Ruryka (wodza Waregów) w 862 roku, której szczytowy okres to panowanie Włodzimierza Wielkiego, a następnie Jarosława Mądrego. Kolejną hipostazą było Księstwo Moskiewskie (1213–1248), na którego okres przypada między innymi panowanie Iwana IV Groźnego; Imperium Rosyjskie (1721–1917) figuruje jako trzecia hipostaza (rządy dynastii Romanowów) i za szczytowy okres uważa się panowanie Piotra I. Etapem, który poprzedzał „Piąte Imperium” był Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (1922–1991). W związku z powyższą periodyzacją dziejów Rosji pisarz formułuje wniosek, jakoby każde z wymienionych stadiów imperialnych stanowiło wynik rosyjskiej idei państwowej nie podlegającej upływowi czasu. Numerację stadiów imperialnych publicysta prezentuje w felietonie *Zaczął się w śnie* (Prochanow 2011): „Pierwszym imperium była Ruś Kijowska. Drugim – Księstwo Moskiewskie Rurykowiczów. Trzecim – Białe Księstwo Romanowów. Czwartym – czerwony, Związek Sowiecki. Jesteśmy świadkami narodzin Piątego Imperium. Jest ono jeszcze niewidoczne. Jego poczęcia prawie nikt nie dostrzegł. Dookoła rozlegają się tylko krakania, klekot i zgrzyt. Ale święte poczęcie dokonało się. Tak będziemy obserwować, jak w śniegach i zorzach wzrasta embriom” [tłum. własne z jęz. rosyjskiego – D.S.].

Pod pojęciem smuty pisarz rozumie okresy, które poprzez natężenie niesprzyjających wydarzeń negatywnie wpływały na ogólną kondycję całego państwa rosyjskiego. Najgorszym takim okresem w dziejach było, w opinii A. Prochanowa, panowanie Borysa Jelcyna (Sieradzan 2010: 288). Zastosowany przez niego okcydentalny model polityki państwowej prawie doprowadził gospodarkę Federacji Rosyjskiej do ruiny. Wówczas pisarz niemal całkiem stracił wszelkie nadzieje na możliwość odbudowy państwa. Wśród wydarzeń wskazujących na smutę pisarz przytacza między innymi ostrzelanie budynku rady. W związku tym, ilekroć w jego powieści występuje to miejsce, nie pozostaje to bez znaczenia dla wymowy utworu literackiego.

Tak też jest w przypadku rozmowy Grieczysznikowa z Bielosielcewem. Dodatkowo, poruszane przez nich tematy powodują, że utwór zyskuje wymiar historiozoficzny, zwiastując narodziny „Piątego Imperium” – jego kształtowanie, fazę załazkową.

Obie strony mają ten sam cel – dobro Rosji, jednak preferują inne metody jego osiągnięcia. Można to porównać do sporu okcydentalistów i słowianofilów, których Aleksander Hercen obrazował za pomocą dwugłowego orla, a każda z głów patrzyła w przeciwną stronę. Wypowiedzi Grieczysznikowa zwracają uwagę na misyjność podejmowanych przez niego działań, jest on prorokiem głoszącym mistyczną prawdę. „Zostaliśmy wybrani przez Stwórcę do realizacji jego planów!” krzyczy Grieczysznikow, podkreślając misyjną rolę odbudowania państwa rosyjskiego. Cytuje zmarłego generała Awdiejewa (Suahili) „Znajdź Bielosielcewa... On ma mistyczne doświadczenie... On napisze filozofię naszej wspólnej sprawy... Stworzy religię naszej walki. Teraz już widzę, taka jest religia” [tłum. własne z jęz. rosyjskiego – D.S.].

Tajne stowarzyszenie otrzymało odgórną instrukcję od pomysłodawcy spisku, że W. Bielosielcew, będący alter ego samego pisarza, jest predestynowany do stworzenia ideologii dla Rosji i dla całego świata. Kształt państwa powinien być określony przez osobę posiadającą zarówno militarne doświadczenie, jak i mistyczne. Metafizyczny wymiar państwa jest ważnym elementem idei. Publicysta formułuje tezę, że nasz

współczesny świat chyli się ku upadkowi przez ideologię liberalnej demokracji oraz ideologię wolności. Doprowadziły one do wojennych i ekonomicznych katastrof. Socjalizm – ideologia socjalnej sprawiedliwości poprzez swoją fałszywą, niedopracowaną bazę również przyczynia się do tego procesu. W obliczu tego A. Prochanow występuje z własną ideologiczną propozycją, która może znaleźć zastosowanie nie tylko wobec Eurazji, ale i całego świata. Jest to ideologia sprawiedliwości absolutnej – nie posiada ona charakteru socjalnego. Jej właściwym zadaniem jest regulacja stosunków człowieka z człowiekiem, a nawet człowieczeństwa ze światem oraz planetami układu słonecznego. Mowa tu o kosmizmie², o wszechjedności³, Bogoczłowieczeństwie⁴, ale też o sofologii⁵ – nieodzownych składnikach idei rosyjskiej (Prochanow 2012).

Jak podaje T.E. Sorokina, w większości historiozoficznych koncepcji funkcjonuje główna zasada, według której tam, gdzie pojawia się boskie światło, dobro, tam wciąż aktywizują się siły zła, dążące do wyeliminowania dobrego przeciwnika i zniszczenia raj. Ta koncepcja znajduje swoje odbicie w wypowiedzi Wiktora Biełosielcewa: Rosja jest uosobieniem metafizycznego dobra. Cały świat zmierza ku otchłani, samodestrukcji, ku której ona nie pozwala zrobić jemu ostatniego kroku (Sorokina). „Za to świat nas nienawidzi. On chce w otchłań, prosi się o piekło, spieszy się spłonąć i przepaść. I nas, ratujących go, nienawidzi. My jesteśmy przeszkodą w piekle, a piekło chce ją pożreć”. W Ewangelii Chrystusowi przeciwstawiany jest Diabeł. Chrystusa nienawidzi cały świat, jednak on, jako Mesjasz, przybył go uratować od upadku. Chrystusem w Operacji Heksogen jest Rosja, co odpowiada mesjanizmowi oraz misjonizmowi. Badaczka twierdzi, że słowa Biełosielcewa są konwersją słów z Ewangelii: „My to światło dla świata, jego wyrzut, ratunek” [tłum. własne z jęz. rosyjskiego – D.S.]. Biełosielcew zauważa, że kiedy w Rosji następuje rozłam, smuta, za każdym razem naród podnosi się, przekształcając porażki w największe zwycięstwa.

A. Prochanow, na podstawie analizy dziejów Rosji stwierdza, że cechą mentalności rosyjskiej jest pasjonarność. To ona, podczas najgorszych momentów historycznych, pozwala na pasjonarny zryw, który największe nieszczęście zamienia w zwycięstwo. Pasjonarność, pasjonarny zryw, rosyjskie zwycięstwo – są to jedne z kluczowych elementów filozofii myśliciela.

Inną, jedną z istotnych dla wymowy utworu scen jest wizyta Biełosielcewa u Doktora Martwych. Spotkaniu towarzyszy wejście do Mauzoleum Lenina. Spotkanie dwojga bohaterów to raczej monolog biochemika. W jego wypowiedzi ujawnia się idea wskrzeszenia, nieśmiertelności. Wieczne życie wg biochemika oraz w myśli A. Prochanowa nie jest darem od Boga. Jest to efekt własnoręcznej pracy człowieka nad możliwościami przedłużania życia. W tym wyraża się również „czerwony” sens historii. Jego prekursorami, wg Doktora Martwych, byli Ozyrys, Jezus Chrystus oraz Nikołaj Fiodorow – znany jako Moskiewski Sokrates.

Publicysta szczególnie inspirowany jest fiodorowowską ideą „wskrzeszenia zmarłych”, którą uwspółcześnił uwzględniając najnowsze dokonania w dziedzinie medycyny i nauki. Za główny cel misji imperialnej należy uznać przezwyciężenie śmierci oraz wprowadzenie ludzkości na nowy poziom cywilizacyjny, który zwieńcza proces ewolucji (Wawrzyńczak 2010), definiowany jako wszelkie dążenia człowieka do uzyskania statusu Bogoczłowieka. Wskrzeszenie zmarłych w myśli N. Fiodorowa miało charakter immanentny, aktywny, Boski. Idea ta wyrażała ponadto odwieczne dążenie człowieka do przezwyciężenia wszelkich ograniczeń oraz zapanowania nad otaczającą go przyrodą. Rzecz w tym, że w filozofii N. Fiodorowa nie było miejsca ani na przemoc (u A. Prochanowa występuje element militaryzacji bytu państwowego) ani komunizm, do którego Moskiewski Sokrates odnosił się bardzo krytycznie.

Jak twierdzi A. Wawrzyńczak, A. Prochanow zdaje się wierzyć, że „wskrzeszenie zmarłych” będzie osiągalne z pominięciem moralnej odnowy człowieka. Często powołuje się on na badania nieznanymi rosyjskimi naukowcami, nawiązując zapewne do grup głoszących ideę transhumanizmu⁶.

2 Kosmizm – nurt w myśli rosyjskiej skupiający się na możliwościach zasiedlenia kosmosu (kosmizm naukowy) lub pojmujący kosmos jako stały kontekst istnienia człowieka (kosmizm światopoglądowy).

3 Wszechjedność – pojęcie wprowadzone przez rosyjskiego filozofa Władimira Solowjowa (1853-1900). W koncepcji filozofa dotyczyła przede wszystkim dychotomii dobra, piękna oraz prawdy. Opisywała typowo rosyjskie postrzeganie świata: integralne oraz całościowe, dążące do szeroko pojmowanej syntezy, nie zaś analizy, co stanowi podstawową różnicę między Wschodem, a Zachodem.

4 Bogoczłowieczeństwo – koncepcja rozwinięta przez W. Solowjowa znajdująca swoje podłoże w postaci Jezusa, który łączył w sobie pierwiastek ludzki i boski. Celem ludzkiej egzystencji jest rozwój własnej istoty. Według koncepcji historiozoficznej filozofa dzieje ludzkie są przechodzeniem ludzkości od stanu zwierzośćlowieczeństwa, do Bogoczłowieczeństwa.

5 Sofologia – doktryna metafizycznego poznania absolutu poprzez kontemplację jego boskiej hipostazy – Sofii; wielość koncepcji stworzyła system filozoficzny - badający istotę boskiej pomocnicy Sofii (Rzeczycka 2002).

6 Transhumanizm – nurt filozoficzno-światopoglądowy głoszący, że dzięki rozwojowi nauki i nowoczesnych technologii w przyszłości będzie możliwe przedłużanie wieku ludzkiego, eliminacja chorób i cierpienia, i wreszcie – pokonanie śmierci.; A. Wawrzyńczak wymienia tu założoną w 2005 roku grupę „Rosyjski Ruch Transhumanistyczny” (ros. Российское Трансгуманистическое Движение), której to głównym celem jest badanie możliwości przedłużania życia ludzkiego organizmu i w dalszej perspektywie – nieśmiertelności. V. Wawrzyńczak 2014: 308.

N. Fiodorow zapoczątkował nurt, który współcześnie nazywamy jest kosmizmem. W jego ramach swoje koncepcje rozwijali tacy filozofowie jak K. Ciołkowski lub W. Wiernadski, których tezy opierały się na wizji zasiedlenia kosmosu przez człowieka (Obolevitch 2007). Kosmizm A. Prochanowa przejawia się w uznawanej przez niego jedności człowieka z przyrodą i maszyną (Prochanow 2007). Ożywiona przez człowieka maszyna stanowi część przyrody (Prochanow 2007). W związku z tym stanowisko pisarza jest hybrydą dwóch przeciwległych nurtów - kosmizmu naukowego oraz światopoglądowego. Natomiast warto nadmienić, że pisarz uznaje Józefa Stalina za ostatniego wybitnego kosmistę, tym samym wykorzystując wspomniany nurt jako narzędzie promocji stalinowskich idei (Wawrzyńczak 2014).

Podsumowanie

Powieść *Operacja Heksogen* Aleksandra Prochanowa cechuje duża zawartość treści ideologicznych, które są elementami autorskiego projektu pisarza-publicysty. Choć przestrzeń ukazana w powieści jest wzorowana na świecie faktycznym, to w wypowiedziach oraz poglądach bohaterów można odnaleźć wiele hipotez teoretycznych na temat zasad funkcjonowania świata. Nie jest to typowy przykład filozofii polityki, bowiem propozycja pisarza to nie uproszczony model świata mający za cel wyjaśnienie pewnych zasad. Dlatego też wg zachodniej klasyfikacji nauk powieść najprawdopodobniej zostałaby uznana jako mieszcząca się w nurcie literatury politycznej. Głównym celem pisarza jest jednak prezentacja swojego projektu ideologicznego, swoich poglądów, co czyni za pomocą utworu, a szczególnie kreacji bohaterów.

Z drugiej strony, biorąc pod uwagę specyfikę cywilizacji rosyjskiej można stwierdzić, że *Operacja Heksogen* może mieścić się w nurcie współczesnej rosyjskiej filozofii polityki. Elementy ideologiczne zawarte w powieści to filozofia dziejów świata oraz Rosji, rosyjska mentalność, rosyjska metafizyka (kosmizm, filozofia wspólnej sprawy), misjonizm⁷, mesjanizm⁸, wszechjedność i Bogoczłowieczeństwo.

Literatura

- Новая философская энциклопедия*,
<https://iphlib.ru/greenstone3/library/collection/newphilenc/document/HASH0108925231320d67fd553108>
(19.03.2018), философия политики.
- Obolevitch T. 2007. *Міędzy nauką a metafizyką: filozofia rosyjskiego kosmizmu*, Semina scientiarum, nr 6/2007, <http://seminascientiarum.wdfiles.com/local--files/numer-6-2007/6.4.Obolevitch.pdf> (04.05.2017).
- Prochanow A. 2012. *Такая русская идея, понимаемая метафизический, может быть близка и казахам*, (wywiad K. Tatilia), <http://samonitor.kz/4572-.html> (07.05.2017).
- Prochanow A. 2011. *Зачитие во сне, [w:] Симфония Пятой Империи*, <http://www.libros.am/book/read/id/159398/slug/simfoniya-pyatoy-imperii>, (28.04.2017).
- Prochanow A. (2011) *Байкал и Волга — русские боги, [w:] Симфония Пятой Империи*, <http://www.libros.am/book/read/id/159398/slug/simfoniya-pyatoy-imperii>, (28.04.2017).
- Prochanow A. 2007. *Господин Гексоген*, <https://www.e-reading.club/book.php?book=46836> (02.09.2018), Moskwa.
- Prochanow A. 2005. *Operacja Heksogen*, Warszawa.
- Przybysz P. (2010) *Modele teoretyczne we współczesnej filozofii politycznej liberalizmu*, Poznań.
- Rzeczycka M. 2002, *Fenomen Sofii - Wiecznej Kobiecości w prozie powieściowej symbolistów rosyjskich (Andrieja Bielego, Fiodora Sotoguba i Walerija Brinsowa)*, Gdańsk.
- Sadowska D. 2017. *Możliwe treści idei rosyjskiej w koncepcji „piątego imperium” Aleksandra Prochanowa, archiwa prac dyplomowych Akademii Marynarki Wojennej*, Gdynia.
- Sieradzan P.J. 2010. *Съездово-Брунатни. Союз радикализма левicy и правicy в Росji współczesnej*, Warszawa.
- Sorokina T. J., *Поэтика ключевых сцен в романе А. Проханова „Господин Гексоген”*, <https://cyberleninka.ru/article/v/poetika-klyuchevyh-stsen-v-romane-a-prochanova-gospodin-geksogen> (02.09.2018).
- Szahaj A., Jakubowski M. N. 2006. *Filozofia polityki*, Warszawa.
- Wawrzyńczak A. 2014. *Imperialista, technokrata, mistyk. Twórczość literacka i publicystyczna Aleksandra Prochanowa*, Kraków.
- Wawrzyńczak A. 2010. *Projekt polityczny czy kreacja literacka?, Idea Piątego imperium Aleksandra Prochanowa, [w:] Pochwała różnorodności. Księga ofiarowana dr hab. Annie Gildner, prof. UJ, red. Halina Waszkielewicz*, Kraków.

Notka o Autorce

Dalia Sadowska jest studentką I roku filologii rosyjskiej II stopnia na Uniwersytecie Gdańskim oraz II roku stosunków międzynarodowych II stopnia na Akademii Marynarki Wojennej. Jej zainteresowania badawcze to odkrywanie specyficznie ukształtowanej kultury oraz mentalności rosyjskiej w literaturze oraz filozofii. W wolnym czasie realizuje się w pasji, jaką jest gra na flecie prostym altowym oraz delectuje się niezliczonymi ilościami herbaty.

7 Misjonizm – historiozoficzne przekonanie o istotowej misji państwa w kontekście bytu politycznego.

8 Mesjanizm – historiozoficzne przekonanie o istotowej misji narodu w roli Mesjasza Narodu (kontekst religijny).